

МАСТАЦТВАЗНАЎСТВА, ЭТНАГРАФІЯ, ФАЛЬКЛОР
ART HISTORY, ETHNOGRAPHY, FOLKLORE

УДК 39
<https://doi.org/10.29235/2524-2369-2022-67-1-69-79>

Паступіў у рэдакцыю 31.08.2021
Received 31.08.2021

Ю. І. Внуковіч

*Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь*

**ТЭАРЭТЫКА-МЕТАДАЛАГІЧНЫЯ ПАДЫХОДЫ
ДА ВЫВУЧЭННЯ ЭТНІЧНАЙ ІДЭНТЫЧНАСЦІ**

Анотацыя. Расматриваются теоретико-методологические подходы к изучению понятия «этническая идентичность» как ключевого инструмента научного анализа в современной культурной антропологии и этнологии. Охарактеризованы примордиалистская, инструменталистская и конструктивистская концепции этничности, по-разному определяющие роль объективных и субъективных характеристик ее выражения.

Примордиалистам присуще выделение этносов как органических этнических общностей, различение которых построено на «изначальных» культурных различиях («данностях»). Конструктивисты и инструменталисты концентрируют свое внимание на социальной организации этнических различий и различений, базирующейся на ситуативных процессах включения и исключения. Этническая идентичность, понимаемая с позиций конструктивизма, рассматривается как символическая конструкция – социально-изобретенная, дискурсивно-опосредованная и культурно-маркированная.

Особое методологическое значение в изучении этнической идентичности имеет выяснение характерных различительных признаков, отделяющих одну этническую группу или категорию от другой. Это предопределяет исключительную роль сравнительно-этнографических методов исследования, направленных на выявление «этнических границ» и «этнических маркеров».

Ключевые слова: этническая идентичность, этничность, этнические группы, культурные различия, примордиализм, инструментализм, конструктивизм, методология, этнология

Для цитирования: Внуковіч, Ю. І. Тэарэтыка-метадалагічныя падыходы да вывучэння этнічнай ідэнтывнасці / Ю. І. Внуковіч // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 2022. – Т. 67, № 1. – С. 69–79. <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2022-67-1-69-79>

Yury I. Vnukovich

*Center for Research of Belarusian Culture, Language and Literature of the National Academy
of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO ETHNIC IDENTITY

Abstract. The article discusses theoretical and methodological approaches to the study of “ethnic identity” as a key tool of scientific analysis in cultural anthropology and ethnology. The primordialist, instrumentalist and constructivist theories of ethnicity, which in different ways determine the role of the objective and subjective characteristics of its expression, are characterized.

Primordialist view on ethnos as organic ethnic unit is based on “primordial” cultural differences (“givens”). Constructivists and instrumentalists have mainly focused on the social organization of ethnic differences and distinctions based on situational processes of inclusion and exclusion. From the standpoint of constructivism, ethnic identity is viewed as a symbolic construct – socially invented, discursively constructed and culturally marked.

In the study of ethnic identity, an important role is played by the revealing of the specific distinctive features that separate one ethnic group or category from another. For this, it is necessary to use comparative ethnographic methods aimed at identifying “ethnic boundaries” and “ethnic markers”.

Keywords: ethnic identity, ethnicity, ethnic groups, cultural differences, primordialism, instrumentalism, constructivism, methodology, ethnology

For citation: Vnukovich Yu. I. Theoretical and methodological approaches to ethnic identity. *Vestsi Natsyyanal'nei akademii navuk Belarusi. Seryia humanitarnykh navuk = Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Humanitarian Series*, 2022, vol. 67, no. 1, pp. 69–79 (in Belarusian). <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2022-67-1-69-79>

Уводзіны. За апошнія дзесяцігоддзі ў гуманітарных навукх адбыўся імклівы рост цікавасці да фундаментальнай праблемы ідэнтычнасці, што ў вялікай ступені звязана з жаданнем захаваць разнастайнасць і ўнікальнасць нацыянальных культур, якія ва ўмовах сучаснага інфармацыйнага грамадства і глабалізацыі ўсё больш стандартызуюцца і ўніфікуюцца. Сэнс, што ўкладаецца ў гэтае даволі абстрактнае паняцце, залежыць не толькі ад даследчыцкага кантэксту, але і ад канцэптуальнай навуковай парадыгмы, у межах якой працуе той або іншы даследчык. Розніца ў падыходах да трактоўкі тэрміна «ідэнтычнасць» вызначае выкарыстанне адрозных паняццёвых сістэм, уплывае на выбар пэўнай эпістэمالагічнай стратэгіі, метадаў збору і аналізу эмпірычных даных, што ўрэшце адлюстроўваецца на выніках даследавання. Гэта абумоўлівае неабходнасць крытычнага асэнсавання дадзенай праблематыкі, звязанай з даследаваннямі складанай прыроды і сутнасці «этнічнага».

Мэта гэтага артыкула – ахарактарызаваць асноўныя тэарэтыка-метадалагічныя падыходы да вывучэння этнічнай ідэнтычнасці, якія склаліся ў сучаснай этналогіі і мяркуюць прынцыпова рознае разуменне феномена лучнасці, бесперапыннасці і ўстойлівасці такіх катэгорый, як «этнас» ці «этнічная група».

Асноўная частка. «Ідэнтычнасць» і блізкія паводле значэння словы ў розных мовах маюць даволі доўгую гісторыю ў якасці спецыяльных тэрмінаў заходняй філасофіі, што выкарыстоўваліся для абмеркавання важнейшых філасофскіх праблем – пастаянства, тоеснасці і адзінства ў зменлівым і разнастайным свеце [1, с. 63]. Аднак як спецыяльны інструмент сацыяльнага аналізу паняцце «ідэнтычнасць» у грамадскіх навукх стала ўжывацца адносна нядаўна – з 1960-х гг. Лічыцца, што сучасным канцэптуальным сэнсам яго надзяліў вядомы тэарэтык псіхааналітыкі Э. Х. Эрыксан [2, с. 2–25]. На працягу другой паловы ХХ ст. гэты тэрмін стаў ключавым у заходняй культурнай антрапалогіі, сацыялогіі і этналогіі. Хоць у яго дагэтуль няма агульнапрынятых азначэнняў і дэфініцый, тэрмін «ідэнтычнасць» звычайна ўжываецца ў двух асноўных значэннях. Па-першае, ён азначае непаўторнасць, індывідуальнасць, сутнасныя адрозненні, якія вылучаюць аднаго чалавека сярод іншых (як у выпадку з «самаідэнтычнасцю»). Па-другое, пад гэтым тэрмінам разумеюць катэгорыі агульнасці, што дазваляюць людзям асацыіраваць сябе ці быць асацыіраванымі іншымі з пэўнымі групамі і супольнасцямі на падставе нейкай характэрнай агульнай прыкметы (напрыклад, «этнічная ідэнтычнасць») [3, р. 441–442].

Канкрэтныя асаблівасці групавога ўзроўню ідэнтычнасці могуць цікавіць прадстаўнікоў розных гуманітарных і сацыяльных дысцыплін (гісторыкаў, этнолагаў, сацыёлагаў, культуролагаў, лінгвістаў, палітолагаў, філосафаў, псіхолагаў і інш.), што, як правіла, падкрэсліваецца тым або іншым адмыслова дапасаваным азначэннем: «нацыянальная», «гістарычная», «сацыяльная», «культурная», «моўная», «рэгіянальная», «гендарная», «прафесійная» і інш. З цягам часу многія з гэтых паняццяў сталі не толькі катэгорыямі спецыяльнага навуковага аналізу, але і катэгорыямі паўсядзённай практыкі.

У сучаснай этналагічнай літаратуры адным з найбольш пашыраных з'яўляецца тэрмін «этнічная ідэнтычнасць». З 1960-х гг. савецкія этнографы доўгі час выкарыстоўвалі блізкае па сэнсу паняцце «этнічная самасвядомасць» [4, с. 13–14], якое, аднак, не мела такіх выразных канатацый тоеснасці і адрознасці, як замежнае паняцце «этнічная ідэнтычнасць»¹. Нядзіўна, што ўжо ў канцы ХХ – пачатку ХХІ ст. «ідэнтычнасць» (у самых розных значэннях) усё часцей фігуруе ў сферы навуковых інтарэсаў шэрагу гуманітарных на постсавецкай прасторы. Так, праблематыка нацыянальнай і этнічнай ідэнтычнасці стала цэнтральнай тэмай даследаванняў сучасных расійскіх этнолагаў, гісторыкаў і сацыёлагаў (В. А. Цішкова [5], Л. М. Дробіжавай [6], С. В. Сакалоўскага [7], А. І. Філіпавай [8], М. Ю. Мартынавай [9], С. М. Абашына [10], А. К. Байбурына [11],

¹ Этнічную самасвядомасць як разуменне сваёй прыналежнасці да этнічнай супольнасці можна лічыць прынцыпова важным крытэрыем этнічнай ідэнтычнасці, але ніяк не поўным яе сінонімам.

С. І. Рыжаковай [12], М. В. Лескінен [13] і інш.). Пра высокую ступень зацікаўленасці феноменам калектыўнай ідэнтычнасці ў навуковым акадэмічным асяроддзі сведчыць рост колькасці міжнародных канферэнцый і секцый, прысвечаных аналізу гэтай з’явы.

У беларускай гуманітарыстыцы тэрмін «этнічная ідэнтычнасць» звычайна кадзіруецца пад больш агульным паняццем «нацыянальная ідэнтычнасць» (або «нацыянальна-культурная ідэнтычнасць»), што ў якасці клішэ глыбока ўкаранілася ў навуковым і публічным дыскурсе не столькі як інструмент навуковага аналізу, колькі як шырокая катэгорыя практыкі. Адрозненне паміж гэтымі тэрмінамі даволі невыразнае, неразборлівае, нюансаванае [14, с. 476]. Часта яны выступаюць фактычнымі сінонімамі або суадносяцца, як паняцці «нацыя» і «этнос»: «нацыянальная ідэнтычнасць» часцей фігуруе ў «мадэрным», гістарычным і дзяржаўна-палітычным кантэксце, у той час як «этнічная ідэнтычнасць» выкарыстоўваецца для абазначэння моўна-культурнай тоеснасці/адразнасці людзей, што склалася яшчэ ў «дамадэрны» перыяд. Так ці інакш, пад «ідэнтычнасцю» імпліцытна разумеецца нешта глыбіннае, сутнаснае, што ляжыць у падмурку, гэта значыць тое, што абавязкова трэба цаніць, падтрымліваць і захоўваць. Пры гэтым галоўны акцэнт робіцца на сімвалічнай агульнасці і адзінстве беларускай нацыі (што непарыўна захоўваецца ў часе і прасторы), а не на яе этнакультурнай шматстайнасці, зменлівасці і кантэкстуальнасці.

Празмернае і неразборлівае ўжыванне тэрміна «ідэнтычнасць» у апошнія гады жорстка крытыкавалася і дэталёва аналізавалася. Як падкрэсліваюць многія даследчыкі ідэнтычнасці, дарэчы і недарэчы выкарыстоўваючы гэты тэрмін, некаторыя аўтары часта проста аддаюць даніну модзе і не заўсёды дакладна разумеюць яго глыбіннае значэнне і тэарэтычную сутнасць [15, с. 66–67; 16, с. 144–145; 17, с. 5]. Па словах амерыканскага сацыёлага Р. Брубэйкера, які прааналізаваў «слабае» і «моцнае» ўжыванні гэтага тэрміна, крызіс «ідэнтычнасці» ў сучасным свеце – гэта крызіс перавытворчасці і наступнай дэвальвацыі яе сэнсаў, што не выяўляе ніякіх прыкмет завершанасці [1, с. 67]. Але, як сцвярджае нарвежскі антраполог Т. Х. Эрыксен, існуюць важкія прычыны таго, чаму такія паняцці, як «ідэнтычнасць», «глабалізацыя» ці «інфармацыйнае грамадства» ператвараюцца ў клішэ: звычайна так адбываецца, калі імі абазначаюць нешта вельмі важнае [18, с. 17]. Сапраўды, даволі цяжка падабраць больш трапны тэрмін для абазначэння пачуцця агульнасці, заснаванага на ўсведамленні ўнікальнасці і адметнасці сваёй культуры, чым тэрмін «ідэнтычнасць». Ці не таму выкарыстанне гэтага тэрміна ў такім значэнні задавальняе патрэбы большасці сучасных этнолагаў і антрапологаў?

Даследчы падыход да праблемы этнічнай ідэнтычнасці ў першую чаргу вынікае з разумення і вызначэння базавых катэгорый этналогіі – «этнасу» або «этнічнасці», якія патрабуюць больш падрабязнага разгляду.

У амерыканскай і заходнееўрапейскай антрапалагічнай традыцыі этнічная ідэнтычнасць як спецыфічны калектыўны феномен, што выяўляе тоеснасць членаў этнічнай групы або катэгорыі, цесна звязана з паняццем *этнічнасці*. Нягледзячы на вялікую папулярнасць за мяжой, гэты тэрмін практычна адсутнічаў у паняццёвым апарате савецкай этнаграфіі, дзе асноўнай катэгорыяй аналізу доўгі час выступала паняцце *этнасу* [5, с. 96–100; 17, с. 4; 19, с. 48, 79–80].

У наш час прынята ўмоўна адрозніваць тры асноўныя тэарэтычныя падыходы да разумення і вывучэння этнічнасці: прымардыялісцкі, інструменталісцкі і канструктывісцкі [19, с. 108–109; 20, с. 113; 21, с. 4–8]. Адзначым таксама, што ва ўмовах тэарэтычнага плюралізму, які пануе ў сучаснай навуцы, у працах многіх даследчыкаў, што займаюцца вывучэннем этнічнай ідэнтычнасці, пры жаданні можна знайсці рысы супрацьлеглых канцэпцый [22].

Прыхільнікі *прымардыялісцкага*¹ (эсенцыялісцкага) падыходу разглядаюць этнічныя з’явы як аб’ектыўна дадзеную рэчаіснасць, дэтэрмінаваную прыроднымі, гістарычнымі і сацыяльнымі фактарамі. Цалкам у межах гэтага падыходу развівалася савецкая этнаграфічная навука, пераважна пад яго ўплывам застаецца і постсавецкая этналогія (у тым ліку беларуская). Ключавой аналітычнай катэгорыяй у даследаваннях яго прадстаўнікоў выступае паняцце «этнос», якое амаль цалкам адсутнічае ў амерыканскай і заходнееўрапейскай навуцы. Галоўным распра-

¹ Ад лац. *primordialis* – «першапачатковы, зыходны, спрадвечны».

цоўшчыкам тэорыі этнасу ў савецкі час быў Ю. У. Брамлей [23]; у межах гэтай навуковай парадыгмы таксама працавалі М. М. Чэбаксараў [24], С. А. Аруцюнаў [25], В. І. Казлоў [26] і інш. Яны разглядалі этнічныя супольнасці найперш як супольнасці людзей з аб'ектыўнымі характарыстыкамі прыналежнасці: тэрыторыя, мова, эканоміка, расавы тып, рэлігія, светапогляд і нават псіхічны склад [5, с. 101]. Такое разуменне гэтага паняцця зрабілася пануючым у беларускай этналогіі: «Этнас, этнічная супольнасць (ад грэч. *ethnos* – племя, народ) – устойлівая супольнасць людзей, якая склалася гістарычна на пэўнай тэрыторыі і характарызуецца агульнасцю мовы, побыту, культуры, рыс псіхікі і самасвядомасці, адлюстраванай у адзінай назве і ўяўленнях пра агульнасць паходжання» [27, с. 547]. Менавіта на гэтым тэарэтычным падмурку праводзілі свае даследаванні большасць беларускіх этнолагаў канца XX – пачатку XXI ст. [28].

У заходняй навуцы галоўным ідэолагам класічнага прымардыялізму прынята лічыць К. Гірца – вядомага амерыканскага семіётыка культуры, заснавальніка інтэрпрэтацыйнай антрапалогіі і канцэптуалізатара «насычанага апісання» (англ. *thick description*) як асноўнага этнаграфічнага метаду. Нягледзячы на тое, што К. Гірц катэгарычна выступаў супраць таго, каб «уяўляць культуру як самадастатковую “звышарганічную” рэчаіснасць, якая валодае ўласнымі рухаючымі сіламі і мэтамі, гэта значыць рэфікаваць яе» [29, с. 17–18], этнічную ідэнтычнасць ён асацыіраваў з «спрадвечнымі пачуццямі», «першапачатковымі прыхільнасцямі», абумоўленымі пэўнымі «данасцямі» сацыяльнага быцця (ці тым, што лічыцца такімі «данасцямі»): суседскімі і сваяцкімі сувязямі, данасцю, якая вынікае з таго, што чалавек нараджаецца ў пэўнай рэлігійнай абшчыне, размаўляе на пэўнай мове ці нават на дыялекце гэтай мовы і прытрымліваецца пэўных грамадскіх звычаяў. Згодна з К. Гірцам, такія супадзенні, якія выпадаюць нам пры нараджэнні, валодаюць неверагоднай, а часам і непераадольнай сілай [29, с. 297].

Такім чынам, для прыхільнікаў прымардыялізму існаванне чалавека не бачыцца па-за этнасам, які разглядаецца як аб'ектыўная, арганічная «данасць». Такое разуменне этнічнага прывяло да выпрацоўкі мадэлі свету, які складаецца з асобных народаў як суб'ектаў, што валодаюць уласнымі агульнымі культурамі. Адпаведна гэтай логіцы этнічныя групы ідэнтыфікуюцца і дыферэнцыруюцца паводле марфалагічных характарыстык культур, носбітамі якіх яны з'яўляюцца. Па сутнасці, адрозненні паміж этнічнымі групамі зводзяцца класічнымі прымардыялістамі да адрозненняў паміж унікальнымі наборамі кампанентаў культуры.

Хоць на прафанным («абывацельскім») узроўні прымардыялізм фактычна працягвае дамінаваць, у сучасных гуманітарных навуках ён успрымаецца як састарэлая тэарэтычная мадэль [5, с. 104], якая пры гэтым мае каласальную навуковую (асабліва, эмпірычную) спадчыну. Рэч у тым, што прымардыялісцкі погляд на этнічнасць і этнічныя адрозненні звязваў іх з «першапачатковымі», «прыроджанымі» феноменамі, якія аказаліся папросту не сумяшчальнымі з рэаліямі сучаснага грамадства [30, с. 141–142].

Кагнітыўны паварот у культурнай антрапалогіі і этналогіі ў другой палове XX ст. абумовіў адыход ад аб'ектывізму і пераход ад вызначэння нацый або этнасаў паводле прыкмет агульнай мовы, культуры, тэрыторыі, гісторыі і г. д. да вызначэнняў, якія падкрэсліваюць суб'ектыўны сэнс, адносны і сітуацыйны характар этнічнасці.

У межах *інструменталісцкага* падыходу, які канцэптуальна звязаны з канструктывізмам, даследчыкі этнічнай ідэнтычнасці (А. Коэн [31], Д. Горавіц, Ю. Рузэнс, К. Янг [20] і інш.) галоўны акцэнт робяць на групавых інтарэсах людзей, а этнічнасць разглядаюць як сродак (інструмент) дасягнення гэтых інтарэсаў, што выкарыстоўваецца найперш палітычнай элітай для мабілізацыі насельніцтва ў барацьбе за ўладу. У адрозненне ад прымардыялісцкага падыходу да трактоўкі этнасу і этнічнасці, інструменталісцкі арыентаваны на выяўленне ўтылітарных функцый, якія выконваюць этнічныя групы як супольнасці, не займаючыся пошукам аб'ектыўных падстаў іх існавання.

Інструменталісцкая трактоўка сацыяльнай ролі этнічнасці знаходзіць шмат эмпірычных пацвярджэнняў і з'яўляецца настолькі ўплывовай, што гэты падыход атрымаў шырокае прызнанне ў якасці самастойнай тэорыі, нароўні з прымардыялізмам і канструктывізмам [30, с. 155]. Падыход да этнічнай ідэнтычнасці, як да сімвалічнага і рэальнага капіталу, дазволіў зрабіць шэраг важных вывадаў і назіранняў, асабліва ў сферы эканамічных і сацыяльных адносін, а таксама ў сферы палітыкі, моўных і міжэтнічных канфліктаў [5, с. 104].

Аднак інструменталізм часта крытыкуюць за аднабаковасць: ён зводзіць этнічнасць да інтарэсаў і не растлумачвае, чаму, напрыклад, людзі часта імкнуцца захаваць сваю этнічнасць нават у тых сітуацыях, калі яе захаванне не дае ім ніякіх пераваг [21, с. 6]. І наадварот, інструменталізм не растлумачвае, што робіць этнічнасць у шэрагу выпадкаў такім магутным і эфектыўным сродкам мабілізацыі насельніцтва [30, с. 155].

Важную ролю ў станаўленні і развіцці найбольш уплывовага ў сучасным свеце **канструктывісцкага** падыходу, які аб'ядноўвае даволі розныя гуманітарныя напрамкі, адыгралі ідэі сімвалічнага інтэракцыянізму і сацыяльнага канструявання рэчаіснасці А. Строса, І. Гофмана, П. Бергера і Т. Лукмана [32], канцэпцыя «ўяўленых супольнасцей» Б. Андэрсана [33], тэорыі нацыяналізму Э. Гелнера [34], канцэпцыя «вынаходніцтва традыцый» Э. Хабсбаума і Т. Рэнджэра [35] і іншыя.

У другой палове ХХ ст. рэвалюцыйны ўплыў на даследаванні этнічнай ідэнтычнасці як сацыяльнага канструкта зрабілі ідэі нарвежскага антраполога Ф. Барта і яго паслядоўнікаў. Разглядаючы праблему ўстойлівасці этнічных груп, ён вызначыў іх як «сацыяльна арганізаваную форму культурных адрозненняў». Пры гэтым валоданне агульнай культурай ён прапанаваў разглядаць не як першасную і вызначальную характарыстыку этнічнай групавой арганізацыі, а хутчэй наадварот – як яе заканамернае наступства або вынік [36, с. 12–15].

Асаблівую ўвагу Ф. Барт надаваў паняццю «этнічнай мяжы», якая, на яго думку, і вызначае саму этнічную групу, а не той «культурны кантэнт», які яна змяшчае ў сабе. Такія межы – гэта межы ў першую чаргу сацыяльныя, якія выбудоўваюцца паміж людзьмі ў працэсе міжэтнічнага ўзаемадзеяння. Неабходнай умовай існавання катэгарыяльных этнічных адрозненняў, паводле Ф. Барта, з'яўляецца не адсутнасць мабільнасці, кантактаў і інфармацыі, а наяўнасць *сацыяльных працэсаў уключэння і выключэння*, з дапамогай якіх дыферэнцыяльныя прыкметы працягваюць захоўвацца, нягледзячы на змены форм групавога ўдзелу і этнічнай прыналежнасці на працягу гісторыі таго або іншага індывіда. Пры гэтым існаванні этнічных адрозненняў не мяркуе ўзаеманепрыняцця і адсутнасці сацыяльнага ўзаемадзеяння, але, наадварот, нярэдка робіцца тым падмуркам, на якім грунтуюцца ўсе сацыяльныя сістэмы. Узаемадзеянне ў такіх сацыяльных сістэмах не вядзе да знікнення той або іншай групы ў выніку культурных змен ці акультурацыі: культурныя адрозненні могуць захоўвацца насуперак міжэтнічным кантактам і ўзаемазвязям [36, с. 10, 17–19].

Галоўнай прыкметай этнічнай групы Ф. Барт лічыў прыпісванне ідэнтычнасці¹ сабе і прыпісванне яе іншым. Устойлівасць меж вызначанай такім чынам этнічнай групы ў значнай меры залежыць ад ступені *самакатэгарызацыі* тых, хто ў яе ўваходзіць, і *знешняй катэгарызацыі* тымі, хто ў яе не ўваходзіць. Першасную значнасць у гэтым інтэрактыўным працэсе набываюць тыя арганізацыйна рэlevantныя культурныя прыкметы, якія выкарыстоўваюцца для маркіроўкі адрозненняў і канструявання сімвалічных меж паміж групавымі ўтварэннямі аднолькавага парадку. Пры гэтым адны культурныя прыкметы выкарыстоўваюцца членамі групы як сігналы і знакі адрознення, а іншыя ігнаруюцца: у некаторых відах узаемаадносін нават радыкальныя адрозненні нівеліруюцца і не бяруцца пад увагу [36, с. 15–17].

Такім чынам, нельга меркаваць простых адназначных суадносін паміж этнічнымі групамі, з аднаго боку, і культурнымі падабенствамі і адрозненнямі – з другога. Як піша Ф. Барт, «важна зразумець: той факт, што колькасць культурных адрозненняў паміж этнічнымі групамі імкліва падае, не знаходзіцца ў прамой карэляцыі ні са змяншэннем арганізацыйнай рэlevantнасці этнічных ідэнтычнасцей, ні са збоямі ў працэсах падтрымання захаванасці межаў» [36, с. 41]. Адпаведна, спецыяльнага аналізу патрабуюць розныя формы выяўлення і пацвярджэння ідэнтычнасці (якая можа змяняцца ў залежнасці ад абставін). Напрыклад, Ф. Барт прадбачліва лічыў неабходным надаць асаблівую ўвагу «адраджэнню спецыяльна адабраных кампанентаў

¹ Этнічную ідэнтычнасць Ф. Барт вызначаў як «імператыву, бо іншыя вызначэнні сітуацыі не могуць прымусяць носьбіта праігнараваць сваю ідэнтычнасць ці часова забыцца пра яе. Абмежаванні на паводзіны індывіда, што вынікаюць з яго этнічнай ідэнтычнасці, маюць тэндэнцыю рабіцца абсалютнымі, а ў складаных поліэтнічных грамадствах – вычарпальнымі» [36, с. 20]. Такі падыход да ідэнтычнасці (параўнайце яго, напрыклад, з прыведзеным вышэй разуменнем ідэнтычнасці К. Гірца) у далейшым дазволіў некаторым даследчыкам лічыць Ф. Барта прымардыялістам [20, с. 115; 31, р. XII–XV].

традыцыйнай культуры і ўсталяванню гістарычных традыцый, закліканых апраўдваць і ўзносіць стэрэатыпы і ідэнтычнасці» [36, с. 44].

Такое разуменне феномена этнічнасці, у адрозненне ад прымардыялісцкага падыходу, вызначае яе зменлівы, кантэкстуальны і сітуацыйны, гэта значыць рэлятыўны (адносны) характар.

Адной з тэм, да канца не раскрытых Ф. Бартам у яго знакамітай працы, было пытанне, наколькі адвольна могуць змяняць сваю этнічную ідэнтычнасць людзі ў тых або іншых сітуацыях. Напрыклад, В. Цішкоў адзначае, што выбар чалавекам прыналежнасці да этнічнай супольнасці – гэта хоць і адвольны, але не абавязкова свабодны (!) працэс [5, с. 121]. Сам Ф. Барт у сваіх пазнейшых працах прыйшоў да высновы, што выбар ідэнтычнасці з’яўляецца куды менш выпадковай з’явай, чым яму гэта падавалася ў 1969 г. [37, р. 16]. А яго знакаміты зямляк Т. Х. Эрыксен лічыў магчымасць індывідуальнага выбару этнічнай ідэнтычнасці як бы заціснутай паміж сітуацыйным адборам і калектыўнымі прадпісаннямі, што навязваюцца звонку [38, р. 66].

Так ці інакш, генератыўны падыход Ф. Барта, заснаваны на ідэі, што сімвалічнае вымярэнне культурных адрозненняў груп людзей не кангруэнтнае іх рэальным культурным адрозненням, быў падхоплены і развіты ў працах шэрагу сучасных антрапологаў і этнолагаў па ўсім свеце. Цэнтральнай тэмай іх даследаванняў стала этнічная ідэнтычнасць як своеасаблівая сімвалічная канструкцыя – сацыяльна-вынайздзеная, дыскурсіўна-апасродкаваная і культурна-маркіраваная.

Бадай самай вядомай і ўплывовай у сучаснай гуманітарыстыцы стала тэарэтычная канцэпцыя амерыканскага гісторыка і палітолага Б. Андэрсана, аўтара знакамітай кнігі «Уяўленыя супольнасці. Развагі пра паходжанне і распаўсюджанне нацыяналізму»¹. Ключавую ролю ў з’яўленні нацый сучаснага тыпу ён адводзіў калектыўнаму ўяўленню: «Нацыя – гэта ўяўленая палітычная супольнасць, і ўяўляецца яна як нешта непазбежна абмежаванае, але ў той жа час суверэннае. Яна ўяўленая, бо члены нават самай маленькай нацыі ніколі не будуць ведаць большасці сваіх братоў-па-нацыі, сустракацца з імі ці нават чуць пра іх, у той час як у галовах кожнага з іх жыве вобраз іх агульнасці» [33, с. 47]. Пры гэтым у сфармуляванае такім чынам паняцце «ўяўленага» Б. Андэрсан не ўкладаў адмоўнага значэння фальшыўкі ці фабрыкацыі, хутчэй, наадварот, – падкрэсліваў яго творчы, крэатыўны і вынаходніцкі характар.

Нацыя як культурная мадэль, якую можна трансплантаваць («перанесці», «запазычыць»), з’явілася ў Заходняй Еўропе ў канцы XVIII ст. Галоўнымі перадумовамі яе з’яўлення былі заняпад рэлігійных спосабаў мыслення (на змену якім прыйшлі нацыянальныя) і шырокае распаўсюджванне друкаваных раманаў і газет – базісных, паводле Б. Андэрсана, структур чалавечага ўяўлення таго часу [33, с. 73]. Асаблівую ролю ў працэсе фарміравання нацый адыграў так званы «друкаваны капіталізм» – феномен, аналіз якога займае адно з цэнтральных месцаў у канцэпцыі Б. Андэрсана. Менавіта ён дазволіў вялікай колькасці людзей асэнсоўваць (або ўяўляць) сябе і іншых прынцыпова новым спосабам. Фарміраванне нацый – новых уяўленых супольнасцей – робіцца магчымым як вынік узаемадзеяння паміж сістэмай вытворчых адносін (капіталізмам), тэхналогіяй камунікацыі (друк) і фатальнасцю лінгвістычнай разнастайнасці чалавецтва. Гэты апошні элемент уяўляецца найбольш істотным [33, с. 225; 39, с. 50–51].

Паводле Б. Андэрсана, вылучэнне і класіфікацыя вялікіх груп людзей (на падставе пэўных прыкмет) патрабуе спецыфічных спосабаў мыслення іх адрознення і атаясамлення. Аднымі з галоўных інструментаў такога «ўяўлення» народаў, што атрымалі сваё пашырэнне ў XIX ст. у вялікіх каланіяльных дзяржавах, сталі магутныя інстытуты ўлады – друкаваныя карты, перапісы насельніцтва і музеі [33, с. 266–300]. Усе яны былі цесна ўзаемазвязаны паміж сабой і зрабілі непасрэднымі ўплыў на распрацоўку прынцыпаў ідэнтыфікацыі, катэгарызацыі і класіфікацыі («граматыкі») тагачасных народаў. Такім чынам, канцэпцыя Б. Андэрсана акцэнтуюе выключную ролю ў канструяванні калектыўнай ідэнтычнасці фармалізаваных, кадыфікаваных, аб’ектывавальных сістэм, створаных магутнымі інстытутамі ўлады, як галоўнага тыпу знешняй этнічнай катэгарызацыі.

Распаўсюджанне папулярных канструктывісцкіх ідэй на постсавецкай прасторы ў канцы XX ст., звязанае ў тым ліку з незадаволенасцю састарэлымі аналітычнымі схемамі і ідыёмамі,

¹ У беларускай этналогіі канцэптальныя ідэі Б. Андэрсана разглядаліся ў працы П. У. Церашковіча [39, с. 48–53].

прывяло да палемікі паміж прадстаўнікамі «старой школы», якія адстойвалі пазіцыі савецкай тэорыі этнасу, і прыхільнікамі заходніх канцэпцый этнічнасці [19, с. 63–78]. З таго часу прынята казаць пра супрацьстаянне дзвюх тэарэтычных парадыгмаў у постсавецкай этналогіі – прымардыялізму і канструктывізму¹.

У апошні час выразнымі сталі намаганні шэрагу даследчыкаў па распрацоўцы агульнага («сінтэтычнага») падыходу да вывучэння праблем этнічнасці [21, с. 8–10; 30, с. 158]. Такая тэндэнцыя заслугуе асаблівай увагі, паколькі, як сцвярджае адзін з найбольш уплывовых даследчыкаў ідэнтычнасці Р. Брубэйкер, прымардыялісцкае і канструктывісцкае разуменні этнічнасці не з’яўляюцца абавязкова ўзаемавыключальнымі. Першае можа садзейнічаць тлумачэнню, здавалася б, універсальнай тэндэнцыі да натуралізацыі і эсенцыялізацыі рэальных ці прыпісаных адрозненняў, а апошняе дазваляе растлумачыць, якім чынам этнічнасць набывае рэlevantнасць або вагу ў канкрэтных кантэкстах. Яны могуць разглядацца не як супярэчлівыя адзін аднаму, а як накіраваныя збольшага на розныя пытанні [1, с. 165].

Разглядаючы этнічнасць, расу і нацыянальнасць як спецыфічныя кагнітыўныя феномены, Р. Брубэйкер вызначыў іх як «спосабы ўспрымання, інтэрпрэтацыі і ўяўлення сацыяльнага свету». Пры гэтым ён прапанаваў адмовіцца ад групісцкага разумення этнічнасці², а засяродзіць сваю ўвагу на этнічна арыентаваных фрэймах, схемах і наратывах, а таксама сітуацыйных сігналах, што прыводзяць іх у дзеянне. Важна не проста сцвярджаць, што этнічнасць канструюецца, а вызначыць, як яна канструюецца. Іншымі словамі, неабходна высветліць, як і калі людзі ідэнтыфікуюць сябе, успрымаюць іншых і свет ды растлумачваюць свае праблемы ў этнічных тэрмінах, а не ў нейкіх іншых [1, с. 42–43].

Імкнучыся выпрацаваць новы падыход да вывучэння этнічнасці, які максімальна быў бы пазбаўлены рэіфікуючых канатацый, Р. Брубэйкер звярнуў асаблівую ўвагу на тэрмін «ідэнтычнасць» як аналітычную катэгорыю. Вылучыўшы і ахарактарызаваўшы «моцныя» і «слабыя» бакі ўжывання гэтага паняцця, ён прыйшоў да несучасальнай высновы: тэрмін «ідэнтычнасць» вельмі (а для аналітычнага выкарыстання – безнадзейна) незразумелы [1, с. 74–88]. Каб разблытаць «вузел сэнсаў», які завязаўся вакол гэтага шматзначнага тэрміна, ён прапанаваў некалькі альтэрнатыўных аналітычных ідыём.

Па-першае, больш карэктна казаць не пра «ідэнтычнасць», а пра «ідэнтыфікацыю» як працэсіўны, актыўны тэрмін, які паходзіць ад дзеяслова і пазбаўлены рэіфікуючых канатацый. Яна заклікае нас вызначыць агентаў (або актараў), якія выконваюць ідэнтыфікаванне. Тое, як чалавек ідэнтыфікуе сябе і як ён ідэнтыфікуецца іншымі, можа істотным чынам адрознівацца ў залежнасці ад кантэксту; самаідэнтыфікацыя і ідэнтыфікацыя іншымі з’яўляюцца ў аснове сваёй сітуацыйнымі і кантэкстуальнымі [1, с. 89–90].

Другім тэрмінам, прапанаваным Р. Брубэйкерам у якасці альтэрнатывы «ідэнтычнасці», з’яўляецца «самаразуменне» (або «самарэпрэзентацыя»), гэта значыць разуменне чалавекам самога сябе, свайго сацыяльнага становішча і таго, як ён гатовы дзейнічаць у межах той або іншай сітуацыі. І, нарэшце, асобна з «плавільнага катла ідэнтычнасці» правільна было б вылучыць тэрміны «агульнасць», «звязанасць» і «групавасць»: «агульнасць» азначае валоданне нейкай агульнай уласцівасцю, «звязанасць» (або «сецевасць») – наяўнасць рэляцыйных сувязей паміж людзьмі, «групавасць» – пачуццё прыналежнасці да асаблівай, абмежаванай, салідарнай групы [1, с. 95–101]. Больш гнуткія аналітычныя інструменты, прапанаваныя Р. Брубэйкерам, даволі хутка былі ўключаны ў актуальны тэарэтычны багаж не толькі заходняй, але і постсавецкай этналогіі і антрапалогіі.

¹ Часткай гэтай палемікі была дыскусія пра суадносіны тэрмінаў «этнічная самасвядомасць» і «этнічная ідэнтычнасць» [4].

² Напрыклад, на конт этнічнасці румын і венграў Р. Брубэйкер у сваёй кнізе з сімвалічнай назвай «Этнічнасць без груп» разважае наступным чынам: «Для разумення таго, як працуе этнічнасць, карысна пачынаць не з “румын” і “венграў” як груп, а з “румынскага” і “венгерскага” як катэгорый» [1, с. 55]. На метадалагічную важнасць адрознення паняццяў «група» і «катэгорыя» пры вывучэнні працэсаў этнічнай ідэнтыфікацыі звяртаў увагу амерыканскі даследчык Р. Джэнкаінс. Згодна з яго азначэннем, група – гэта самаўсвядомленая супольнасць, якая «знутры» вызначаецца самімі яе членамі; у той час як катэгорыя – гэта супольнасць, якую «звонку» вылучаюць сацыёлагі і антрапалагі ў адпаведнасці з пэўнымі крытэрыямі [40, р. 56].

Навуковая праблематыка, якая збліжае прадстаўнікоў разгледжаных тэарэтычных канцэпцый, – гэта высьвятленне дыферэнцыяльных прыкмет, што адрозніваюць адну этнічную групу або катэгорыю ад іншай. Напрыклад, Ю. У. Брамлей сцвярджаў, што «этнас без адмежавання ад іншых падобных супольнасцей – фікцыя»; адпаведна, «этнасы – катэгорыя супастаўная»¹ [23, с. 49]. Цэнтральным сюжэтам распрацаванай ім тэорыі этнасу быў акцэнт на праблеме адрозненняў як галоўнай функцыі этнічнага. Гэта абумовіла прыярытэтную задачу савецкай этналагічнай навукі – пошук і апісанне «этнічных (этнавызначальных) прыкмет», гэта значыць комплексу характэрных адметных рыс этнічных супольнасцей, на падставе якіх магчыма ўвогуле казаць пра іх існаванне.

У межах канструктывісцкай парадыгмы выключную ролю ў вывучэнні этнічнасці набывае выяўленне сітуацыйных культурна-раздзяляльных ліній («этнічных межаў») і іх спецыфічных прыкмет («этнічных маркераў»), якія вызначаюць арганізацыйную форму этнічных адзінак. Гэта (а таксама перавага катэгарыяльнага, а не групавога падыходу да вывучэння этнічнага) робіць актуальным правядзенне дэталізаваных «кейс-стадзі» (англ. *case study*) – параўнальнага аналізу і апісання канкрэтных этнічна фрэймаваных сітуацый і падзей. Прымяненне кейс-метаду ў антрапалогіі і этналогіі набывае ўсё большую актуальнасць ва ўмовах, калі ў выніку павялічанай мабільнасці людзей ва ўсім свеце этнічныя групы перастаюць успрымацца як кампактна тэрытарыялізаваныя і прасторава абмежаваныя, а этнічныя працэсы ўсё больш складана выразна акрэсліць і лакалізаваць у прасторы.

Высновы. Такім чынам, характэрнай рысай прымардыялісцкага падыходу да вывучэння этнічнай праблематыкі з'яўляецца аб'ектывацыя этнасаў як арганічных супольнасцей людзей, дыферэнцыяцыя якіх пабудавана на «першапачатковых» культурных адрозненнях («данасцях»). Інструменталісты і канструктывісты ў большай ступені канцэнтруюць сваю ўвагу на сацыяльнай арганізацыі этнічных адрозненняў, што грунтуецца на сітуацыйных працэсах уключэння і выключэння. Этнічная ідэнтычнасць у межах канструктывізму разглядаецца як своеасабліва сымвалічная канструкцыя – сацыяльна-вынайздзеная, дыскурсіўна-апасродкаваная і культурна-маркіраваная.

На фоне класічнага прымардыялізму канструктывісцкі падыход да вывучэння этнічнай ідэнтычнасці выяўляе новыя даследчыя задачы і перспектывы для айчынных этнолагаў: гэта ў першую чаргу аналіз узаемасувязі паміж этнічнай ідэнтычнасцю, культурнымі адрозненнямі і сацыяльнай арганізацыяй; высьвятленне сымвалічных меж, што канструююцца паміж этнічнымі групамі на падставе культурных маркераў іх адрознасці; параўнальная характарыстыка спосабаў прыпісвання этнічнай ідэнтычнасці сабе і прыпісвання яе іншым; дэталізаванае апісанне разнастайных форм і працэсаў дыхатамізацыі і стэрэатыпізацыі этнічных груп.

Асаблівую ўвагу трэба надаць даследаванню фармальных і нефармальных сістэм этнічнай катэгарызацыі і ідэнтыфікацыі (у тым ліку ўласна этнаграфічных класіфікацый, здольных канстытуяваць і рэфікаваць этнічнасць).

Імкнучыся глыбей зразумець феномен этнічнай ідэнтычнасці, варта таксама ўлічваць тэндэнцыю спалучэння розных тэарэтычных падыходаў да тлумачэння складанай прыроды этнічнасці, што ўключае як аб'ектыўныя, так і суб'ектыўныя характарыстыкі яе выяўлення.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Брубейкер, Р. Этничность без групп / Р. Брубейкер ; пер. с англ. И. Борисовой. – М. : Изд. дом Высш. шк. экономики, 2012. – 406 с.
2. Эрикссон, Э. Идентичность: юность и кризис : пер. с англ. / Э. Эрикссон ; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – М. : Прогресс, 1996. – 342 с.
3. Byron, R. Identity / R. Byron // Encyclopedia of social and cultural anthropology / ed.: A. Barnard, J. Spencer. – London ; New York, 2002. – P. 292.

¹ Тое, што ідэнтычнасць чалавека ці групы можа быць суаднесена з ідэнтычнасцю іншага ці іншых, адзначаў яшчэ Э. Эрыксан [2, с. 31]. Па сутнасці, яна суб'ектыўна перажываецца ў працэсе як асэнсавання падабенстваў з тымі, з кім чалавек сябе ідэнтыфікуе, так і асэнсавання адрозненняў ад тых, каму чалавек сябе супрацьпастаўляе.

4. Александренков, Э. Г. «Этническое самосознание» или «этническая идентичность»? / Э. Г. Александренков // *Этногр. обозрение*. – 1996. – № 3. – С. 13–22.
5. Тишков, В. А. Реквием по этносу: исследования по социально-культурной антропологии / В. А. Тишков. – М. : Наука, 2003. – 543 с.
6. Гражданская, этническая и региональная идентичность: вчера, сегодня, завтра / рук. проекта и отв. ред. Л. М. Дробижева. – М. : Рос. полит. энцикл., 2013. – 485 с.
7. Соколовский, С. Идентичность и идентификация: К расширению программы антропологических исследований / С. Соколовский // *Свои и чужие. Метаморфозы идентичности на востоке и западе Европы* / В. В. Амелин [и др.] ; под ред. Е. И. Филипповой, К. Ле Торривеллека. – М., 2018. – С. 28–50.
8. Филиппова, Е. «Сначала было слово». Дискурс национальной идентичности в России и во Франции / Е. Филиппова // *Свои и чужие. Метаморфозы идентичности на востоке и западе Европы* / В. В. Амелин [и др.] ; под ред. Е. И. Филипповой, К. Ле Торривеллека. – М., 2018. – С. 69–109.
9. Мартынова, М. Ю. Введение в изучение европейской идентичности и многокультурности / М. Ю. Мартынова // *Очерки о европейской идентичности и многокультурности : [сборник]* / Рос. акад. наук, Ин-т этнологии и антропологии ; отв. ред.-сост. М. Ю. Мартынова. – М., 2013. – С. 5–10.
10. Абашин, С. Н. Национализмы в Средней Азии: в поисках идентичности / С. Н. Абашин. – СПб. : Алетей, 2007. – 157 с.
11. Байбурун, А. Советский паспорт: история – структура – практики / А. Байбурун. – СПб. : Изд-во Европ. ун-та в Санкт-Петербурге, 2017. – 488 с.
12. Рыжакова, С. И. *Cultura Lettica*: латышская национальная история и этническая идентичность / С. И. Рыжакова. – М. : ИЭА РАН, 2017. – 412 с.
13. Лескинен, М. В. Поляки и финны в российской науке второй половины XIX в.: «другой» сквозь призму идентичности / М. В. Лескинен. – М. : Индрик, 2010. – 368 с.
14. Самосюк, Н. В. Понятие «идентичность» в работах белорусских исследователей / Н. В. Самосюк // *Культура. Наука. Творчество : XI Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 4 мая 2017 г.) : сб. науч. ст.* / Белорус. гос. ун-т культуры и искусств ; редкол.: Ю. П. Бондарь [и др.]. – Минск, 2017. – С. 473–477.
15. Кочетков, В. Национальная и этническая идентичность в современном мире / В. Кочетков // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18, Социология и политология*. – 2012. – № 2. – С. 144–162.
16. Гуревич, П. С. Идентичность как социальный и антропологический феномен / П. С. Гуревич, Э. М. Спирова. – М. : Канон+, 2015. – 368 с.
17. Соколовский, С. В. Парадигмы этнологического знания / С. В. Соколовский // *Этногр. обозрение*. – 1994. – № 2. – С. 3–17.
18. Эриксен, Т. Х. Тирания момента. Время в эпоху информации / Т. Х. Эриксен ; пер. с норв. – М. : Весь мир, 2003. – 206 с.
19. Рыбаков, С. Е. *Философия этноса* / С. Е. Рыбаков. – М. : ИПК Госслужбы, 2001. – 358 с.
20. Янг, К. Диалектика культурного плюрализма: концепция и реальность / К. Янг // *Этничность и власть в полиэтничных государствах : материалы Междунар. конф., [25–27 янв.] 1993 г.* / отв. ред. В. А. Тишков. – М., 1994. – С. 85–132.
21. Винер, Б. Е. Этничность: в поисках парадигмы изучения / Б. Е. Винер // *Этногр. обозрение*. – 1998. – № 4. – С. 3–26.
22. Хабенская, Е. О. Этническая идентичность: подходы к проблеме / Е. О. Хабенская // *Бюл. Владикавк. ин-та упр.* – 2006. – № 20. – С. 57–81.
23. Бромлей, Ю. В. *Очерки теории этноса* / Ю. В. Бромлей. – М. : Наука, 1983. – 412 с.
24. Чебоксаров, Н. Н. Народы. Расы. Культуры / Н. Н. Чебоксаров, И. А. Чебоксарова ; отв. ред. Ю. В. Бромлей. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 1985. – 271 с.
25. Арутюнов, С. А. Народы и культуры. Развитие и взаимодействие / С. А. Арутюнов ; отв. ред. Ю. В. Бромлей. – М. : Наука, 1989. – 246 с.
26. Козлов, В. И. Этнос. Нация. Национализм. Сущность и проблематика / В. И. Козлов. – М. : Старый сад, 1999. – 343 с.
27. Чаквін, І. У. Этнас / І. У. Чаквін // *Этнаграфія Беларусі : энцыклапедыя / рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]*. – Мінск, 1989. – С. 547–548.
28. Григорьева, Р. А. Этнологические исследования в Беларуси / Р. А. Григорьева, А. Вл. Верещагина-Гурко // *Современная Европейская социокультурная антропология и этнология: историографические очерки* / отв. ред. М. Ю. Мартынова. – М., 2018. – С. 11–48.
29. Гирц, К. Интерпретация культур / К. Гирц ; пер. с англ. – М. : РОССПЭН, 2004. – 560 с.
30. Низамова, Л. Р. Сложносоставная концепция современной этничности: пределы и возможности теоретического синтеза / Л. Р. Низамова // *Журн. социологии и соц. антропологии*. – 2009. – Т. 12, № 1. – С. 141–159.
31. Cohen, A. Introduction: the lesson of ethnicity / A. Cohen // *Urban ethnicity* / ed. A. Cohen. – London, 1974. – P. IX–XXIV.
32. Бергер, П. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Моск. филос. фонд, 1995. – 323 с.
33. Андерсон, Б. Воображаемые сообщества: размышления об истоках и распространении национализма / Б. Андерсон ; пер. с англ. В. Г. Николаевой ; под ред. С. П. Баньковской. – М. : Кучково поле, 2016. – 416 с.

34. Геллнер, Э. Нации и национализм / Э. Геллнер ; пер. с англ. Т. В. Бердиковой, М. К. Тюнькиной ; ред. и послесл. И. И. Крупника. – М. : Прогресс, 1991. – 320 с.
35. *The invention of tradition* / ed.: E. Hobsbawm, T. Ranger. – Twelfth printing. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2004. – 320 p.
36. Барт, Ф. Введение / Ф. Барт // Этнические группы и социальные границы: социальная организация культурных различий / под ред. Ф. Барта ; пер. с англ. И. Пильщикова. – М., 2006. – С. 9–48.
37. Barth, F. Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity / F. Barth // *Anthropology of ethnicity: beyond «Ethnic groups and boundaries»* / ed.: H. Vermeule, C. Govers. – Amsterdam, 1994. – P. 11–32.
38. Eriksen, T. H. *Ethnicity and nationalism: anthropological perspectives* / T. H. Eriksen. – 3rd ed. – London : Pluto Press, 2010. – 246 p.
39. Терешкович, П. В. Этническая история Беларуси XIX – начала XX в.: в контексте Центрально-Восточной Европы / П. В. Терешкович. – Минск : БГУ, 2004. – 223 с.
40. Jenkins, R. *Rethinking ethnicity: arguments and explorations* / R. Jenkins. – 2nd ed. – London : SAGE, 2008, 2008. – 207 p.

References

1. Brubaker R. *Ethnicity without groups*. Cambridge, Harvard University Press, 2006. 283 p.
2. Erikson E. H. *Identity: youth and crisis*. New York, W. W. Norton Company, 1968. 336 p.
3. Byron R. Identity. *Encyclopedia of social and cultural anthropology*. London, New York, 2002, p. 292.
4. Aleksandrenkov E. G. “Ethnic self-consciousness” or “ethnic identity”? *Etnograficheskoe obozrenie = Ethnographic Review*, 1996, no. 3, pp. 13–22 (in Russian).
5. Tishkov V. A. *Requiem for ethnos: research in social and cultural anthropology*. Moscow, Nauka Publ., 2003. 543 p. (in Russian).
6. Drobizheva L. M. (ed.). *Civic, ethnic and regional identity: yesterday, today, tomorrow*. Moscow, Rossiiskaya politicheskaya entsiklopediya Publ., 2013. 485 p. (in Russian).
7. Sokolovskii S. Identity or identification: to expand the anthropological research program. *Svoi i chuzhie. Metamorfozy identichnosti na vostokey i zapade Evropy* [Their own and others'. Identity metamorphoses in Eastern and Western Europe]. Moscow, 2018, pp. 28–50 (in Russian).
8. Filippova E. “In the Beginning Was the Word”. Discourse of national identity in Russia and France. *Svoi i chuzhie. Metamorfozy identichnosti na vostokey i zapade Evropy* [Their own and others'. Identity metamorphoses in Eastern and Western Europe]. Moscow, 2018, pp. 69–109 (in Russian).
9. Martynova M. Yu. Introduction to the study of European identity and multiculturalism. *Ocherki o evropeiskoi identichnosti i mnogokul'turnosti* [Essays on European identity and multiculturalism]. Moscow, 2013, pp. 5–10 (in Russian).
10. Abashin S. N. *Nationalisms in Central Asia: in search of identity*. St. Petersburg, Aleteiya Publ., 2007. 157 p. (in Russian).
11. Baiburin A. *Soviet passport: history – structure – practices*. St. Petersburg, Publishing House of the European University, 2017. 488 p. (in Russian).
12. Ryzhakova S. I. *Cultura Lettica: Latvian national history and ethnic identity*. Moscow, Institute of Ethnology and Anthropology RAS, 2017. 412 p. (in Russian).
13. Leskinen M. V. *Poles and the Finns in the Russian science at the second half of the 19th century. “Other” through the prism of identity*. Moscow, Indrik Publ., 2010. 368 p. (in Russian).
14. Samosyuk N. V. The concept of “identity” in the works of Belarusian researchers. *Kul'tura. Nauka. Tvorchestvo: XI Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya (Minsk, 4 maya 2017 g.): sbornik nauchnykh statei* [Culture. Science. Arts: XI International scientific and practical conference (Minsk, May 4, 2017): collection of scientific articles]. Minsk, 2017, pp. 473–477 (in Russian).
15. Kochetkov V. National and ethnic identity in the modern world. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 18, Sotsiologiya i politologiya = Moscow State University Bulletin. Series 18. Sociology and Political Science*, 2012, no. 2, pp. 144–162. (in Russian).
16. Gurevich P. S., Spirova E. M. *Identity as a social and anthropological phenomenon*. Moscow, Kanon+ Publ., 2015. 368 p. (in Russian).
17. Sokolovskii S. V. Paradigms of ethnological knowledge. *Etnograficheskoe obozrenie = Ethnographic Review*, 1994, no. 2, pp. 3–17 (in Russian).
18. Eriksen T. H. *Tyranny of the moment: fast and slow time in the information age*. London, Pluto Press, 2001. 192 p.
19. Rybakov S. E. *The philosophy of ethnos*. Moscow, IPK State Services, 2001. 358 p. (in Russian).
20. Young C. The dialectics of cultural pluralism: concept and reality. *The rising tide of cultural pluralism: the nation state at bay?* Madison, 1993, pp. 3–35.
21. Wiener B. E. Ethnicity: in the search of paradigm. *Etnograficheskoe obozrenie = Ethnographic Review*, 1998, no. 4, pp. 3–26 (in Russian).
22. Khabenskaya E. O. Ethnic identity: approaches to the problem. *Byulleten' Vladikavkazskogo instituta upravleniya* [Bulletin of the Vladikavkaz Institute of Management], 2006, no. 20, pp. 57–81 (in Russian).
23. Bromlei Yu. V. *Essays on the theory of ethnos*. Moscow, Nauka Publ., 1983. 412 p. (in Russian).
24. Cheboksarov N. N., Cheboksarova I. A. *Ethnoses, races, cultures*. 2nd ed. Moscow, Nauka Publ., 1985. 271 p. (in Russian).

25. Arutyunov S. A. *Peoples and cultures: development and interaction*. Moscow, Nauka Publ., 1989. 246 p. (in Russian).
26. Kozlov V. I. *Ethnos. Nation. Nationalism. Essence and problematics*. Moscow, Staryi sad Publ., 1999. 343 p. (in Russian).
27. Chakvin I. U. *Ethnos. Ethnography of Belarus: encyclopedia*. Minsk, 1989, pp. 547–548 (in Belarusian).
28. Grigor'eva R. A., Vereshchagina-Gurko A. V. Ethnological researches in Belarus. *Sovremennaya Evropeiskaya sotsiokul'turnaya antropologiya i etnologiya: istoriograficheskie ocherki* [Contemporary European sociocultural anthropology and ethnology: historiographical essays]. Moscow, 2018, pp. 11–48 (in Russian).
29. Geertz C. *The Interpretation of cultures. Selected essays*. New York, Basic Book Publ., 1973. 470 p.
30. Nizamova L. R. The compound concept of modern ethnicity: the limits and sources of theoretical synthesis. *Zhurnal sotsiologii i sotsial'noi antropologii = The Journal of Sociology and Social Anthropology*, 2009, vol. 12, no. 1, pp. 141–159 (in Russian).
31. Cohen A. Introduction: the lesson of ethnicity. *Urban ethnicity*. London, 1974, pp. IX–XXIV.
32. Berger P. L., Luckmann T. *The social construction of reality. A treatise on sociology of knowledge*. New York, Anchor Books, 1966. 240 p.
33. Anderson B. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London, Verso Editions, 1983. 160 p.
34. Gellner E. *Nations and nationalism (New perspectives on the past)*. Oxford, Basil Blackwell, 1983. 170 p.
35. Hobsbawm E., Ranger T. (eds.). *The invention of tradition*. Twelfth printing. Cambridge, Cambridge University Press, 2004. 320 p.
36. Barth F. Introduction. *Ethnic groups and boundaries: The social organization of cultural difference*. London, Allen & Unwin, 1969, pp. 9–38.
37. Barth F. Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity. *Anthropology of ethnicity: beyond «Ethnic groups and boundaries»*. Amsterdam, 1994, pp. 11–32.
38. Eriksen T. H. *Ethnicity and nationalism: anthropological perspectives*. 3rd ed. London, Pluto Press, 2010. 246 p.
39. Tereshkovich P. V. *Ethnic History of Belarus XIX – early XX century: In the context of Central-Eastern Europe*. Minsk, Belarusian State University, 2004. 223 p. (in Russian).
40. Jenkins R. *Rethinking ethnicity: arguments and explorations*. 2nd ed. London, SAGE, 2008. 207 p.

Інфармацыя аб аўтоце

Внукавіч Юры Іосіфавіч – кандыдат історычных навук, старшы навучны супрацоўнік. Цэнтр ісследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры, Нацыянальная акадэмія навук Беларусі (ул. Сурганова, 1, корп. 2, 220072, Мінск, Рэспубліка Беларусь). E-mail: jurasis22@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2037-8150>

Information about the author

Yury I. Vnukovich – Ph. D. (Hist.), Senior Researcher. Center for Research of Belarusian Culture, Language and Literature of the National Academy of Sciences of Belarus (1 Sarganov Str., Bldg 2, Minsk 220072, Belarus). E-mail: jurasis22@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2037-8150>